

מבט על, גיליון 133, 23 בספטמבר 2009

ישראל ומדינות המפרץ: "הקפאה" תמורת "הפשרה"?

יואל גוז'נסקי

כחלק מהניסיון להתניע מחדש את ערוץ השיחות הישראלי-פלסטיני, מרכז הממשל האמריקאי בחודשים האחרונים מאמצים ניכרים בשכנוע מדינות ערביות שונות, בראשן מדינות המפרץ לנקוט במחווה כלפי ישראל. למרות שמבחינה גיאוגרפית, הזירה הישראלית-ערבית וזירת המפרץ הפרסי נפרדות, הרי שמדינות המפרץ הפרסי מעורבות, במישרין או בעקיפין, בסכסוך הערבי-ישראלי ולא ניתן לנתקן מההשפעות שיש ליחסי ישראל עם הפלסטינים ועם שכנותיה הערביות.

במקביל ללחץ שמפעיל הממשל האמריקאי על ישראל בנושא ההתנחלויות, הוא דוחק במדינות המפרץ לנקוט בצעדים לקראת "נרמול" הקשרים עם ישראל. במסגרת זו, פורסם בחודשים האחרונים כי הממשל האמריקאי חילץ "פיקדונות" במסגרתן עומאן וקטאר יפתחו מחדש את הנציגויות הישראליות במסקט (שנסגרה בשנת 2000 בעקבות "אנתפאדת אל-אקצה") ובדוחה (שנסגרה בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" ב-2008).

עוד נטען כי מדינות אחדות יתירו למטוסים אזרחיים (כולל מטוסי מטען) ישראלים לעבור בתחום האווירי שלהן או לקיים טיסות ישירות מישראל לנמלי תעופה בשטחן, בעוד אחרות יעניקו ויזוהו לישראלים, ייסדו קשר ישיר של קווי הטלפון ויקיימו מפגשים פומביים בדרג בכיר עם פקידים ישראלים. ערב הסעודית הודיעה כי היא לא מתכוונת לנקוט, בשלב זה, בצעד כלשהו שיתפרש כמחווה כלפי ישראל, אך היא לא תתנגד למהלכים מצדן של יתר מדינות המפרץ. היות ועמדת ערב הסעודית חשובה ולעיתים קובעת עבור מדינות המפרץ הקטנות, ניתן לראות בכך במידה רבה מתן "אור ירוק" למהלכים אלו.¹

באופן מסורתי, מדינות המפרץ לא נקטו במדיניות נפרדת כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי, והן העדיפו "ליישר קו" עם העמדה הכלל-ערבית הבסיסית, זאת למרות שמרבית בעיות היסוד העומדות בין ישראל לפלסטינים ולמדינות ערב, אינן קשורות באופן ישיר לתהליכים בזירת המפרץ.

היה זה בעיקר המאמץ הדיפלומטי האמריקאי לפרוץ את הקיפאון בתהליך השלום הישראלי-ערבי, ופתיחת "וועידת מדריד" ב-1991, שתרמו למגמת ההתקרבות, הרשמית, מצדן של מדינות המפרץ לישראל. בנוסף להיענות המדינות לבקשות הממשל האמריקאי, היה זה גם הבז לערפאת (בשל תמיכתו בסדאם חוסיין), הקשרים המתפתחים עם ארגונים יהודיים בארצות הברית ואף תחושת סולידריות בעקבות ירי טילי הסקאד לתל אביב ולריאד, שתרמו למגמה זו. אך ההתקדמות המועטה בתהליך השלום בשנים שלאחר מכן, "החזירה" את מדינות המפרץ לעמדותיהם הקודמות, האנטי ישראליות.

הסכמי אוסלו הביאו את מדינות המפרץ לשקול שוב את עמדותיהן, אך גם אז הן לא חרגו בהרבה מגבולות הקונצנזוס הערבי. באוקטובר 1994 הסכימה המועצה לשיתוף פעולה במפרץ לבטל את החרם על מדינות וחברות אשר מקיימות קשרים כלכליים עם ישראל, אך נציגיה הדגישו כי החרם הישיר שמוטל על ישראל לא יבוטל אלא כאשר יושג הסכם שלום כולל ומלא בין ישראל ושכנותיה. רצח רבין בנובמבר 1995, מבצע "ענבי זעם" באפריל 1996 ואירועי "מנהרת הכותל" באוקטובר 1996, עוררו ביקורת קשה במפרץ והביאו את המדינות להקפא, במרץ 1997, את צעדי הנורמליזציה אשר ננקטו מאז "וועידת מדריד". גם יוזמת השלום הסעודית שאומצה ע"י

¹ ניו יורק טיימס, 1 בספטמבר 2009.

הליגה הערבית במרץ 2002 נבעה בעיקר מרצון סעודי לקבל הכרה במעמדה כגורם מתווך ומתאם - השפעתה המעשית של היוזמה על יחסי ישראל-ערב הייתה עד כה מוגבלת למדי.

גם בשנים האחרונות, נמשכה התנודות המאפיינת את יחסן של מדינות המפרץ הערביות לישראל ולתהליך השלום. בעקבות יישום תוכנית ההתנתקות באוגוסט 2005, הצהירו שוב חלק מהמדינות על צעדי "נורמליזציה" עם ישראל: שר החוץ של בחריין, מחמד בן מובארכ, אישר כי ארצו החליטה להסיר את החרם על סחורות ישראליות, ושר החוץ של קטאר, חמד בן ג'אסם, קרא למדינות ערב "להגיב בחיוב לצעד שעשתה ישראל (ההתנתקות) בכינוס בינלאומי, או בפגישות בין מדינאים ערבים לישראלים". הוא גם ציין כי יתכנו קשרים דיפלומטיים מלאים בין קטאר וישראל, לפני נסיגה כוללת של ישראל מהשטחים.

לישראל אינטרס בחיזוק קשריה עם מדינות המפרץ, היום יותר מתמיד. מלבד היתרונות המובנים שיש בפתיחת נציגויות בקרבת איראן, המהלך עשוי לחזק את מעמדה של ישראל, להעניק לגיטימציה למדינות אחרות להצטרף ל"עגלת השלום" ולספק "תמורה" לדעת הקהל הישראלית בצורה של מחוות ערביות למען השלום. אך, כמו אז גם היום, בראייתן של המפרציות - חובת ההוכחה מוטלת על ישראל - "עליה להפגין בפועל את רצונה בשלום" ולהסכים לנוסחה שתהיה מקובלת עליהן בסוגיית הבנייה בשטחים.

מהו האינטרס של מדינות המפרץ ב"התקרבות" לישראל? יתכן כי ההיענות לבקשות הממשל האמריקאי בסוגיה עשויות בראייתן להשתלם ולהבטיח עמדה אמריקאית אוהדת יותר בשורה של סוגיות שמטרידות אותן. גם אם הפוטנציאל הכלכלי-מסחרי הטמון בקשר עם ישראל הוא קטן היקף, הרי שישראל מהווה יעד לשת"פ בתחום טכנולוגיית ההשקיה, ההתפלה וידע צבאי-ביטחוני. ככלל, לישראל אינטרס שידם של הכוחות המתונים במפרץ תהיה על העליונה. אחת האסטרטגיות האפקטיביות מול האתגר האיראני היא לבנות ברית של מדינות ומנהיגים מתונים, בעלי השקפה דומה, שכוללת את ארצות הברית, ישראל ומדינות המפרץ הערביות (סעודיה, כווייט, בחריין, קטר, מאע"מ ועומאן). בנוסף, הצטרפות מדינות המפרץ למהלך המדיני עשויה להעניק לו מומנטום וליצור "אווירה" חיובית, ואם וכאשר יחתם הסכם ישראלי-פלסטיני/ערבי, הן גם עשויות לסייע במימונו.

האם מדינות המפרץ יאמצו מדיניות שלום אקטיבית יותר? קשה להאמין. נראה כי, לכל היותר, התפקיד העתידי אותו תאמצנה המדינות יישא אופי מתגמל (Donor), למשל, במימון פרויקטים ישראליים-פלסטיניים משותפים, וכמעניקות "שירותים טובים" (Facilitator) על ידי קיום סבבי שיחות בשטחן. מעורבות של מדינות המפרץ בתהליך רצויה גם כדרך "לחשק" את הפלסטינים. יש ביכולתן, אם כי לא בהכרח ברצונן, לגרום למיתון עמדותיהם של הפלסטינים. ככלל, לא ניתן להתייחס למדינות המפרץ כיחידה פוליטית אחת, וסביר כי הן יתקשו, כבעבר, להסכים על קו מדיניות אחיד, בוודאי כלפי ישראל. בעוד מדינות כעומאן, בחריין וקטאר עשויות לנקוט במחוות מסוימות כלפי ישראל, אחרות, דוגמת סעודיה וכווייט, צפויות להישאר מאחור, לפחות בשלב הראשוני.

גם לכך יש להוסיף כמה סייגים. ראשית, השפעת דעת הקהל במדינות המפרץ נוטה מסורתית נגד נורמליזציה עם ישראל ויקשה על המשטרים להתעלם מכך. שנית, יתכן וגורמים רדיקאליים יראו בעין לא יפה כל התקרבות לישראל והם עלולים להגביר את ניסיונותיהם, לפגוע במדינות אלו. בשלב זה נראה כי מדינות המפרץ הערביות, יבחרו גם הפעם "ליישר קו" עם העמדה הערבית הבסיסית, גם אם על ידי ביצוע התאמות "טקטיות" משלהן, תוך שמירה על מעורבות עקיפה.

קשה לומר בוודאות עד כמה תלכנה מדינות המפרץ לקראת ארצות הברית בנושא זה. כלל לא ברור האם הן הכריעו, האם וכיצד להצטרף לגוש המדינות הפרגמטיות, באופן גלוי וכמשקל נגד לעוצמה האיראנית, זאת לאור חששן ממנה והספק הגובר באשר לנכונות האמריקאית להתייצב לצידן ברגע האמת.

מדינות המפרץ הערביות ניצבות בחזית ההתמודדות עם האיומים הצפויים להשפיע על יציבות המזרח התיכון, ובראש מעייניהם של השליטים במפרץ נמצא האיום הרב מימדי שמציבה כלפיהם איראן ושאלת צביונה העתידי של עיראק. יתכן והם יבקשו לכרוך את המחוות האמורות כלפי ישראל בביטחונות אמריקאים, שיקשו על איראן, אם או בלי יכולת גרעינית, להכתיב את סדר היום במפרץ - כך "יקל" על המדינות לנקוט בתמורה בצעדים בוני אמון ו"להפשר" במעט את יחסיהן עם ישראל.